

УДК 327

Максиміліан Шепелєв
Дніпропетровськ, Україна

ДОКТРИНА ІСПАНИДАД ТА ПРОЦЕСИ ІБЕРОАМЕРИКАНСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Розглядаються витоки становлення та ідейний зміст доктрини Іспанідад, її вплив на формування ібероамериканської спільноти, сучасні інституційні форми та перспективи ібероамериканської інтеграції.

Ключові слова: Іспанідад, іспанізм, ібероамериканська інтеграція, Ібероамериканське співтовариство націй.

Maksymilian Shepelev
Dnipropetrovsk, Ukraine

THE DOCTRINE OF HISPANIDAD AND THE PROCESSES OF IBERO-AMERICAN INTEGRATION

The article deals with the origins of the formation and the ideological content of the doctrine of Hispanidad, its influence on the formation of the Ibero-American community, the modern institutional forms and perspectives of Ibero-American integration.

Keywords: Hispanidad, Hispanism, Ibero-American integration, the Ibero-American Community of Nations.

Максимилиан Шелелев
Днепропетровск, Украина

ДОКТРИНА ИСПАНИДАД И ПРОЦЕССЫ ИБЕРОАМЕРИКАНСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Рассматриваются истоки становления и идейное содержание доктрины Испанидад, ее влияние на формирование Ибероамериканского сообщества, современные институциональные формы и перспективы ибероамериканской интеграции.

Ключевые слова: Испанидад, испанизм, ибероамериканская интеграция, Ибероамериканское сообщество наций.

Постановка проблеми. Одним з важливих результатів глобалізації, що нерозривно пов'язана з геополітичною революцією кінця XV – середини XVII ст. й вилилася у всесвітню експансію Європи, стало формування нової цивілізаційної спільноти – Ібероамерици. Ця «прикордонна» цивілізація стала продуктом міжкультурних контактів, культуротворчої взаємодії країн Піренейського (Іберійського) півострова – Іспанії та Португалії з народами Центральної та Південної Америки. В сучасних умовах, що характеризуються посиленням значення цивілізаційної ідентичності та розвитком інтеграційних процесів на цивілізаційній основі становить інтерес дослідження світоглядних, ідеологічних засад ібероамериканської інтеграції, її сучасних інституційних форм та перспектив, що й становить мету даної статті. Актуальність звернення до цієї проблематики підсилюється розвитком діалогу культур, в якому значна роль належить створеному за ініціативою Іспанії «Альянсу цивілізацій», та поживленням транснаціональних процесів культурної інтеграції, в ході яких нової якості здобуває Іспаніадад.

Основні положення. Іспаніадад (ісп. *Hispanidad*, іспанська спільність) означає багатонаціональне співтовариство народів і держав, в яких значну роль відіграє іспанська мова і сформована на його основі культура. Термін «Іспаніадад», на думку іспанського священика Закаріса де Віскарри (*Zacarias de Vizcarra*), позначає, «по-перше, союз всіх народів іспанської культури та іспанського походження, розкиданих по Європі, Америці, Африці і Океанії, по-друге, виражає сукупність особливостей, які відрізняють народи іспанської культури та іспанського походження від решти народів світу»¹.

Нині на іспанській як рідній мові говорять більше 350 млн чоловік (вона знаходиться на другому місці після китайської), в основному в Іспанії і країнах Латинської Америки, де вона є державною. У США 50 млн. іспаномовних громадян, або понад 14% від загальної чисельності населення. У Африці два мільйони чоловік говорять по-іспанськи – в заморських територіях Іспанії (Канарські острови, Сеута, Мелілья і Пласас де Соберанья), а також в Екваторіальній Гвінеї, в якій іспанська є офіційною державною мовою. Помітні сліди іспанського впливу на культуру і іспанські

¹ Vizcarra Z., de. Origen del nombre, concepto y fiesta de la hispanidad / Z. de Vizcarra [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.plataforma2003.org/sobre_ja/28_sja.htm

запозичення на рідних мовах зберігаються у Філіппінах. Щорічно 12 жовтня відзначається Всесвітній день іспанідад (El Día de Hispanidad), приурочений до річниці висадки Христофора Колумба на американський берег, що започаткувало поширення іспанської державності, мови і культури в Новому Світі. З метою зміцнення солідарності і співпраці країн, іспанідад, що утворюють, створене Ібероамериканське співтовариство націй, в якому беруть участь також Португалія і Бразилія. З 1991 р. проводяться ібероамериканські саміти.

Під час свого виникнення доктрина Іспанідад була реакцією на поразки Іспанії у війні із США 1898 р. і морально компенсувала територіальні втрати Іспанії, які вона зазнала в XIX ст., стверджуючи месіанський характер іспанської нації. В духовній атмосфері Іспанії кінця XIX і початку XX ст. панувало визнання того, що країна потребує справжнього національного відродження. Не було жодного видатного діяча, який не пропонував би в своїх виступах і книгах тих чи інших засобів і методів, щоб зробити з Іспанії поєвропейськи велику державу. Ідея Іспанідад посіла особливе місце в цьому русі національного відродження. Стверджуючи ідеал ібероамериканської спільності і іспанської раси, автори ідеології Іспанідад створили образ Іспанії як «Матері-батьківщини» латиноамериканських народів. У сучасному світі ідея Іспанідад дозволяє Іспанії позиціонувати себе як ключову країну в силу своїх зв'язків з Латинською Америкою і Сполученими Штатами. При цьому у своєму прагненні «дізнатися правду про Іспанію для Іспанії» представники «покоління 98-го року» намагалися визначити сутність «ідеалу іспанської раси», викривленого, як вони стверджували, в ході «зовнішнього» розвитку країни.

Ідеологема Іспанідад стала дивним поєднанням «невизнання» сучасної Іспанії та середньовічних мотивів з темою європеїзації. В цьому сенсі Іспанідад певною мірою спирається на спадщину апологетів іспанського католицизму XIX ст. Серед них, зокрема, виділяється М. Менендес-і-Пелайо (Marcelino Menéndez y Pelayo). У своїй праці «Історія іспанських інакодумців» (1880–1882) він осмислює іспанський «грунт», зокрема, виділяючи в колі римських філософів фігуру іспанського стоїка Сенеки та займаючись визначенням позитивних якостей «іспанської іберійської раси». Він доводить, що католицизм не тільки не перешкодив, але всіляко сприяв розвитку іспанської культури (в тому числі науки).

На його думку, Римська імперія створила адміністративну єдність іспанської землі; з латинізмом в Іспанію прийшла єдність мови, мистецтва, права, «але не віри». Лише Християнство дало Іспанії цю головну єдність, і з ним іспанці стали великою нацією, переставши бути простим «збіговиськом різних осіб». «Іспанія була, чи вірила, що була, народом Бога», і ця віра, «зсуває гори», дозволила іспанцям захистити Європу від наступу ісламу, «розсунути колишні межі світу», євангелізувати язичницькі народи, побороти лютеранство. «У цьому наша велич і єдність: іншого не маємо», – наголошував Менендес-і-Пелайо².

Співставляючи різні епохи іспанської історії, він вважав дві з них найбільш характерними в цьому відношенні: в одній (XV–XVII ст.) він підкреслював одночасність існування сильної церкви, інквізиції і «золотого століття» іспанської культури, в іншій (з середини XVIII ст.) – ослаблення впливу католицизму і спад у розвитку культури. Він із сумом наголошує, що Іспанія перетворилася на найбільш відсталу націю Європи, «якщо не рахувати Туреччину і Грецію».

Іспанський письменник, філософ, дипломат другої половини XIX ст. Анхель Ганівет Гарсія (Anhel Ganivet García) в «Іспанській ідеології», («Idearium español» – «Іспанський ідеаріум», 1897) стверджував, що визначальним елементом національного характеру є дух іспанської землі (так званий територіальний дух), обумовлений географічним середовищем країни, що несе в собі «рішення великих політичних питань». Втілення цього духу він відчув у постаті Сенеки й образі Дон Кіхота. Сила останнього, як і сила іспанського народу – у здатності творити ідеали.

Як термін «Іспанідад» з'являється в словнику іспанської мови у 1803 р. Спочатку під ним розумівся «іспанізм» – типовий спосіб комунікації в іспанській мові, який відходить від загальних правил граматики – ідіоматичний іспанський оборот. У XX ст. цей термін змінює свій зміст і набуває рис філософсько-політичної концепції, породженої «поколінням 98-го року». В цьому сенсі термін «іспанідад» уперше був введений в обіг Мігелем де Унамуно-і-Хуго (Miguel de Unamuno y Jugo) в 1909 р., у якого він означав наднаціональне почуття життя народів, що говорять іспанською мовою і відчують свій невимовний в однозначних визначеннях зв'язок.

² Menéndez y Pelayo M. Historia de los heterodoxos españoles / M. Menéndez y Pelayo. – Buenos Aires, 1945. – Т. 4. – P. 441.

Визначаючи, що «в нас болить Іспанія», Унамуно, як і інші представники «покоління 98-го року», прагнув зупинити тривалий процес занепаду й фактичного вмирання Іспанії як великої нації. «Саме Унамуно у двох своїх статтях, опублікованих у цьому (1901) році («Бізнес війни» та «Життя це сон»), написав про те, як найкраще втілити стан руйнування національного духу. Досить відтворити фінальний параграф другої статті: «Якщо представники вмираючих націй мріють бачити своє життя більш спокійним, якщо в цих націях самі мирні ідіоти мандрують по світі, то краще б ці нації агонізували»³. У своєму прагненні до «захисту Іспанії» та іспанської виключності він намагався створити образ «ідеального іспанця», пошуки якого майже відразу ж привели до Дон Кіхота. На його переконання, Дон Кіхот як би втілював думку про те, що людина цінніше будь-яких теорій і філософських вчень. Згодом Унамуно скаже, що від «кіхотизації» іспанського народу залежить майбутнє Іспанії.

У своїй основній філософській роботі «Про трагічне почуття життя у людей і народів» (1913) Унамуно прославляв історичну роль Іспанії, яка «вісім століть захищала Європу від магометанства», яка відкрила Америку і «створила 20 націй». Згодом він пов'язував «вічну славу Іспанії» з «універсальною іспанською імперією, Карлівською та Филипівською, Кальдеронською і Сервантесівською». У статті «Величезність Іспанії» він говорив, що «Іспанія не має підстав для радості», бо не здійснено її природне прагнення до втілення «своєї долі, своєї вічної місії, а не тільки тимчасових цілей». Досягти ж такого поєднання вічного і тимчасового вкрай важко, оскільки «іспанська норма» – це «величезність, тобто аномальність». Тут міститься «парадоксальність і трагічність» Іспанії і разом з тим – вся її слава.

11 березня 1910 р. Мігель де Унамуно опублікував в газеті Буенос-Айреса «Нація» (*La Nación*) статтю під назвою «Про аргентинське» («*Sobre la argentinidad*»), в якій говорить про використання таких понять, як аргентинське, американське, іспанське та Іспанідад (*Unamuno, Contra esto y aquello*). У 1927 р. М. де Унамуно у статті «Іспанідад» в журналі «Синтез» розглядає концепцію «Іспанідад» як історичну та суспільну категорію: «Коли я говорю Іспанідад, я розумію під цим історичну категорію, отже, духовну, яка

³ Nieto R. *Historia de la literatura española (y IV) Desde el 98 a nuestros días / Ramón Nieto.* – Madrid: Acento Editorial, 2001. – P. 7.

створила єдність духу території зі своїми контрастами і внутрішніми протиріччями. Бо не може бути видимої єдності без внутрішніх протилежностей, внутрішніх битв. Іспаніадад, спраглий абсолютної справедливості, пролився по той бік океану в пошуку своєї долі, у пошуках самого себе, з іншим духом землі, з іншим тілом, яке було духом, злившись з «американським» (Americanidad)»⁴.

Свою чергою, Авеліно Гутьєррез (Avelino Gutiérrez) у своєму «Відкритому листі Хосе Марії Салаверрії» (El Sol) (Carta abierta a D. José María Salaverría) протиставляє в культурному та політичному плані концепції «Іспаніадад» і «італійського» (italianidad) проти концепції «латинського світу» (latinidad), введеної французами в середині XIX століття для того, щоб ідеологічно виправдати імперські амбіції Франції.

Спільність Іспаніадад розглядається її ідеологами як проміжна між національною та релігійною (цивілізаційною), тобто як свого роду субцивілізація, побудована на спільності народів іспанського походження, спільності мови та духовної культури. «Между соотечественником каждого испано-американского народа и великой католической семьей может и должна быть признана реальность одной духовной и культурной общности, одного стиля общественной жизни как, несомненно, испанский признак»⁵.

Творцем релігійно-політичної доктрини Іспаніадад був відомий іспанський католицький богослов, історик, академік Королівської Академії мови, депутат кортесів Раміро де Маесту (Ramiro de Maeztu, 1874–1936), розстріляний республіканцями під час громадянської війни. Основні положення доктрини були сформульовані в його роботі «Захист іспаніадад» (1934). Вона формувалася під впливом ідей Х. Доносо Кортеса, Х. Бальмеса, М. Менендеса-і-Пелайо, Г. Анхеля Ганівета. За твердженням де Маесту, світ іспанської спільності складений з людей білої, чорної, індіанської і малайської рас і їх різних комбінацій, тому абсурдне застосування до його аналізу етнографічних методів. Усі ці народи складають іспанську расу, на приналежність до якої не впливають ні колір шкіри, ні анатомічні особливості, ні інші біологічні показники.

⁴ Unamuno M., de. Hispanidad / M. Unamuno // Síntesis. – Buenos Aires, novembre 1927.

⁵ La hispanidad triunfa sobre el neo-cristianismo francés / Región Oviedo, 12.08.1939 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.filosofia.org/hem/dep/reg/9390812.htm>

«Раса для нас утворюється мовою і вірою, що є дух, але ніяк не таємницями протоплазми», – підкреслює Р. де Маесту⁶. І хоча Латинську Америку Іспанію розділяє Атлантичний океан, проте він і об'єднує ці народи, бо головним стержнем єдності іспанського світу є культура, що стихійно сформувалася, і, передусім, мова іспанська і близька їй португальська.

«Іспаніада веде свій початок від дати 12 жовтня 1492», – писав Р. де Маесту, пояснюючи, що для Іспанії ж її найбільшим «актом», втілюючим в дію її дух, стало відкриття Нового Світу. Як наголошує Маеста, всі народи Іспаніада були об'єднані в єдину монархію з 1580 р. (рік анексії Португалії) до 1640 р. (дати її відділення), а «до і після цього – в дві півострівні монархії (починаючи з відкриття і закінчуючи відділенням Америки)». Початок кризи Іспаніада мислитель пов'язує з іспанським Просвітництвом. Найбільшим проявом цієї кризи він вважає відділення Іспанської Америки. Цей період, що почався після відділення від Іспанії її американських володінь, він називав часом роз'єднаності, розсіювання Іспаніада. Сучасним йому вираженням кризи стала революція та громадянська війна. Іспанію, Португалію та Латинську Америку продовжує проте пов'язувати дух Іспаніада, так як по своїй суті «Іспаніада є дух».

Національно-католицька концепція Іспаніада розглядала як основу ідентичності релігійну єдність і сильну королівську владу, в тих випадках, коли вона не суперечила католицьким інтересам. Католицька релігія вважалася стержнем іспанської нації, її душею і серцем. У законі, прийнятому іспанськими кортесами 17 травня 1958 р., містяться наступні статті, що виражають суть цієї доктрини: «Іспанська нація розглядає в якості справи честі шанування Закону Божого у згоді з доктриною Святої Католицької Апостольської Римської Церкви, єдиної справжньої і невід'ємної віри національної свідомості, яка надихає його законодавство».

Подібно іншим представникам «покоління 1898 року», Маесту оспівує історію Іспанії, точніше ту «визначену» лінію в її історії, яку він бачив головним чином в минулому. Його обурювало поширене серед інтелектуальної еліти твердження про те, що «батьківщина – всередині нас». «Батьківщина – поза нами, – говорив Маеста, – в наших соборах; в Ель Греко, Сурбарані і Веласкесі; в Лопе, Тирсо і Кальдероні; в святій Тересі і святому Ігнасіо; в Ке-

⁶ Maeztu R., de. La Hispanidad / R. de Maeztu // Acción Española. – Madrid, 15 de diciembre de 1931. – T. I. – № 1. – P. 8–16.

ведо і Сервантесі; в Лас-Навас-де-Толоса і у Філіпі II і, крім того всього, у всьому цьому разом, в тому, що утворює траєкторію великого народу, який має ідеал, найблагородніший з усіх, які тільки можна мати на землі»⁷.

Маесту визначав Іспанідад також через духовну сутність Вітчизни. Він відділяє її від буденного уявлення про Вітчизну, пов'язаного з територією, етносом і культурою. Ця духовна сутність є «частково видимою», втіленою в творчих працях (храми, дороги, плантації...); і «частково невидимою», хоча вона і знаходить такі прояви, як мова, музика, література, традиції; а також «частково видимою і невидимою разом», проявляючись у звичаях і смаках. «Однак своїм виникненням Вітчизна зобов'язана ідеї, поєднаній з дією, і відповідно підтримка Вітчизни є система ідей, виражених у діях»⁸. «Вітчизна» – «Іспанія» – «Іспанідад» стали синонімами в «мові» Маесту, для якого «Іспанія – це дух».

Раміро де Маесту ототожнює Іспанідад з авторитарною, католицькою традицією і вважає, що «відродження цього духу Католицької Монархії, покликаною служити Богові і ближньому», дозволить Іспанії відповісти на виклик часу і здолати кризовий стан європейського суспільства, породжений поширенням Просвіти, ідей Французької революції, лібералізмом. У цьому плані Р. де Маесту формулює девіз «лицарів Іспанідад»: «Служіння, ієрархія, братерство» на противагу гаслу лібералів «Свобода, рівність, братерство».

«Іспанідад є дух, особливий дух в людстві, – писав Маесту, – цей дух, будучи цінним для людства, життєствердний для нас, ми наполовину залишили його, але потребуємо в ньому і можемо його відновити»⁹. В його розумінні Іспанідад – «це не нова віра, але новий акцент віри в те, що дух Іспанії благодотворний для людства»¹⁰.

Для Іспанідад є характерною віра в абсолютні цінності та їх утвердження у світі. Найбільш яскравим проявом цього іспанського ідеалізму Маесту вважав навернення до християнства населення Латинської Америки («місія порятунку»). Він закликав усвідомити, що «євангелізація Америки» була спільною справою всієї Іспанії – її королів, єпископів, законодавців, магістратів, солдатів і

⁷ Maeztu R., de. Autobiografía / R. Maeztu. – Madrid, 1962. – P. 304.

⁸ Maeztu R., de. Obra / R. Maeztu. – Madrid, 1974. – P. 991.

⁹ Ibidem. – P. 1126.

¹⁰ Maeztu R., de. Autobiografía... – Op. cit. – P. 322.

поселенців, священників і мирян, «подвигом католицьких орденів». Звідси у «Захисті Іспаніадад» він виводив «ідею порятунку» як характерну «іспанську цінність», що відрізняє історію «народів Іспаніадад». «Історична місія іспанських народів полягає в оповіщенні всіх людей на землі, що вони, якщо захочуть, можуть врятуватися і що їх піднесення не залежить ні від чого іншого, окрім власної віри і волі»¹¹. В цьому сенсі він був переконаний, що «світ не знав ідеалу, більш піднесеного, ніж ідеал Іспаніадад».

Р. де Маесту перетворив поняття Іспаніадад на доктринальне ядро ідеї Імперії, символу іспанського націонал-католицизму, дав інтерпретацію провіденціалізму історії Іспанії. Перемога іспанського фашизму в громадянській війні привела до надання нормативно-правового статусу концепції «іспаніадад».

Він говорить про два образа Іспанії – «дуб і плющ». Дуб – це могутнє дерево, глибоко вкорінене у ґрунті, яке уособлює традиціоналістську, католицько-монархічну Іспанію. Між тим плющ позбавлений самостійності і знаходить свою опору лише в існуванні дуба, він втілює в собі принесений із Заходу лібералізм, який не має коріння в іспанській культурі. Цим символічним протиставленням Р. де Маесту підкреслює несумісність духу Іспаніадад із духом ліберального Заходу. «Лібералізм – це абсолютизм індивідуума ... – писав він. У кожному суспільстві є щось, вельми істотне, що не зводиться до особистостей... Інакше суспільство втратить сенс життя і буде приречене на вмирання»¹². Він гостро відчуває «розрив ліберального принципу з національним почуттям» і глибоко переконаний, що лібералізм не може дати Іспанії позитивний ідеал.

Ця лінія поглиблюється Б. Гомесом Монсеґю в книзі «Захід і Іспаніадад», де він виклав теорію католицького іспанізму. В її основі – ідея про іспанську місію у всесвітній історії. Ця місія зв'язувалася з католицизмом, який в Іспанії «дав свої найбільш високі прояви» і зберігся в найбільшій цілісності упродовж віків. Як стверджував Монсеґю, «Іспанія має намір виконати свою місію і наново здійснити велику католицьку ідею, пропонуючи її світу зафіксованою в євангелії іспаніадад». Поняття вітчизни (Іспанії) він пояснював як з'єднання «традиції і місії іспаніадад». Слова «Іспані-

¹¹ Maeztu R., de. *Obra...* – *Op.cit.* – P. 898.

¹² Maeztu R., de. *Liquidación de la Monarquía parlamentaria* / R. de Maeztu. – Madrid, 1957. – P. 57.

дад – наше євангеліє (благівість)» стали неодноразово повторюваною формулою цього франкістського теолога.

Монсею стверджував існування «того, в що не усі віряни вірять»: трансцендентного «колективного духу» окремих народів і рас. Іспанський дух – «Іспанідад» – утілювався в літературі, філософії, мистецтві, військовій і політичній історії країни. Одним із зразків іспанського духу для нього був Сенека, який, як відомо, зовсім не був християнином, але народився в Іспанії. Стоїчна мораль Сенеки трактувалася як втілення волі «властивій іспанській расі». У філософії Сенеки бачилося «типове для іспанського характеру» з'єднання етики і реалізму, переважання ідеального інтересу над матеріальним, вираження рис індивідуалізму і універсалізму. «Елементи іспанізму» вбачалися також у низці інших римлян іспанського походження, наприклад імператорів Траяна і Адріана («носії універсалістських ідей»). При цьому Монсею протиставляв «іспанідад» націоналістичним ідеям, що «підпорядкували собі релігію», писав, що раса сама по собі не може розглядатися як ключ до всесвітньої історії. Він відмічав «супранационалізм» католицизму, що «належить усім націям». Проте саме іспанський геній володів, на його думку, найбільш сприятливим – для істинно католицького мислення – поєднанням національного і вселенського почуття. «Чим більше ми католики, тим більше ми іспанці», – стверджував Монсею.

Закаріс де Віскарра також наголошує на католицькій природі Іспанідад: «Католицький Іспанідад повинен підготуватися для своєї майбутньої місії жертвовної годувальниці і милосердної самаритянки нещасливих всіх рас, які кидають себе в його добрі руки. Провидіння пропонує йому за короткі терміни неймовірні можливості для того, щоб поширити в широкому масштабі свою євангелістську діяльність для всіх народів земної кулі, піддаючи перевірку ще один раз своє католицьке покликання і свою історичну місію надійного помічника Християнства (Cristiandad)»¹³.

В цьому контексті варто згадати, що іспанські монархи, які отримали від папи Римського титул «Католицьких королів», бачили себе захисниками всього католицького світу. Філіп II часто говорив: «Я краще зовсім не матиму підданих, чим мати їх в якості еретиків».

Сукупність ворожих «іспанському духу» ідей (ліберальних, антикатолицьких) визначалася як «антибатьківщина». В усьому,

¹³ Vizcarra Z., de. Op. cit.

у тому числі і в погляді на людство, Монсеґю виходить з протиставлення понять «Іспанія» і «Антиіспанія». Монсеґю закликав до «релігійного відродження» Заходу. Він називав його великою батьківщиною іспанців, говорив про християнський дух Заходу, негативно оцінював секуляризацію («вбивство») європейської культури. Іспанізм виділявся в загальному понятті «Захід» як рятувальна духовна сила, і в цьому сенсі Іспанія протиставлялася «Заходу». Саме так розкривається назва його книги «Захід і Іспаніада».

Іспанська національна ідея формувалася під впливом особливого геополітичного положення Іспанії, яку часто називають «замком», відбиваючи деякий ізоляціонізм, який випробовувала Іспанія упродовж усієї своєї історії. Знаходячись на Піренейському півострові, відокремлена від інших європейських країн ланцюгом гір, Іспанія виробила своє відношення до зовнішнього світу, яке ще на початку XVII ст. відмітив іспанський філософ Франсиско де Каведо, кажучи, ніби в іспанській імперії немає союзників, а є тільки вороги.

Такі риси, як месіанізм – уявлення про особливу роль країни і народу у світі, постійне порівняння себе з іншою частиною Європи, усвідомлення своєї культурно-політичної, економічної і історичної відособленості, зближує іспаніада з російською національною ідеєю. Доктрина Іспаніада має загальні риси з доктриною євразійства, що виникла в той же час. У обох випадках характеризуються окремі культурні світи (Євразія і Іспаніада). Увага російських євроазійців спрямована при цьому на проблеми єднання з численними народами російської Азії; у центрі уваги Р. де Маесту і його послідовників народи Латинської Америки, складова частина роз'єданого (після відділення Іспанії) світу Іспаніада. Охоचे і часто говориться про народи Євразії і іспанські народи. Н.С. Трубецький, як би синтезуючи постулати євразійства і Іспаніада, вводить поняття мовних союзів, завдяки яким декілька сімейств, генетично один з одним не споріднених, але поширених в одній географічній і культурно-історичній зоні, цілою низкою загальних рис об'єднуються в союз мовних сімейств. Ще одним об'єднуючим моментом євразійства і Іспаніада, як вважає Л.В. Пономарьова, було критичне відношення до Європи і європеїзації¹⁴. Подібно до

¹⁴ Пономарева Л.В. Идеи Евразийцев и доктрина «испаниада» Рамиро де Маесту // Культурное наследие российской эмиграции: 1917–1940. В двух книгах. Книга первая / Под общей ред. акад. Е.П.Челышева и проф. Д.М.Шаховского

Н.С. Трубецького, Р. де Маесту бачив в наслідувальній європеїзації пригноблення національної культури і небезпеки загального занепаду.

Серед інших відомих теоретиків Іспаніадад слід відзначити Луїса Аракістайю (Luis Araquistáin), Ісідро Гому (Isidro Gomá), Мануеля Гарсія Моренте (Manuel García Morente), Франсиско Гутьєрреса Ласанту (Francisco Gutiérrez Lasanta), Еухеніо Гарсія Ньєлфу (Eugenio García Nielfa) та Діонісіо Переса (Dionisio Pérez).

На тлі пропагування іberoамериканської спільності в ХХ ст. здійснюються активні спроби реабілітації іспанського колоніалізму. Так, після Другої світової війни аргентинський історик Рікардо Левене, посилаючись на королівську інструкцію 1573 р., яка забороняла подальше проведення конкісти і проголошувала курс на «мирне» завоювання (пацифікацію) індіанських територій і їх заселення (колонізацію) вихідцями з Іспанії, стверджував, що конкісти нібито взагалі не існувало, що вона – наклепницька вигадка авторів «чорної легенди», створеної ворогами Іспанії. Насправді ж Іспанія була для своїх заморських володінь не злою мачухою, а люблячою «матір'ю-батьківщиною». Своєю чергою, Ральф Л. Білс (США) стверджує, що в Мексиці мало місце не завоювання ацтеків іспанцями, а повстання поневолених ацтеками племен, якому іспанці усього лише дали «поштовх» і забезпечили керівництво.

До речі, ще у XVI ст. іспанський гуманіст Хуан Мальдонадо виступив зі спеціальним трактатом, в якому пов'язував з індіанським суспільством Америки, члени якого не знали, на його думку, приватної власності, надії на оновлення християнства в душі перших апостолів. В Новій Іспанії та інших заморських володіннях іспанські гуманісти того часу намагалися перетворити індіанців в «ідеальних християн» перших століть. Тоді ж, в 1511 р. в публічній проповіді в Санто-Домінго Антоніо де Монтесінос відстоював тезу про рівність індіанців з європейцями і засудив конкісту, повторивши свою позицію у промові перед хунтою Вальядоліда.

Як вважає С.І. Семенов, «середземноморська іспаністська культура ґрунтується на кельтській, карфагенській, грецькій, римській культурній спадщині». Виходячи з того, що вона «спирається на настільки багату спадщину (збагачену християнською, іудейською та мусульманською традиціями), що володіла багатим досвідом взаємодії з язичницькими племенами Африки», він вважає,

що саме Іспанія була історією підготовлена до того, щоб зіграти збиральну роль в Америці в результаті «зустрічі світів». «Переселення через океан, – за його словами, – дозволило людині освоїти новий для неї «грунт», але при цьому виникла нова якість – периферійний різновид іспанської культури, який поступово трансформується в ібероамериканську універсальну культуру, що поширюється на всі континенти»¹⁵.

Ще Симон Болівар сформулював центральну ідеологему ібероамериканізму: «Ми – це весь рід людський в стислому вигляді». З іншого боку, тоді ж, в епоху Визвольної війни А. Бельо розвивав ідею «іспанізму» – необхідності єдності і тісного співробітництва між народами Латинської Америки та Іспанією. Він вимагав враховувати позитивні аспекти іспанського панування в Новому Світі й наполягав на специфічності ібероамериканської культури і способу мислення, аргументуючи необхідність їх захисту від насадження чужого досвіду, що проповідується всередині «цивілізаторського» проекту. Позиція Бельо була підтримана як лівими чилійськими мислителями Х. В. Ластарріа і Ф. Більбао, так і консерваторами Х. де ла Ріва Агуеро, Л. Лугонесом, Х. Бруно Хента та ін.

В наш час національно-католицька доктрина Іспаніадад стала трансформуватися новою владою у нову версію, в основу якої були покладені ідея закономірності економічного, політичного та духовного зближення всіх іспаномовних народів і загалом народів Ібероамерики на засадах демократичних і гуманістичних цінностей, а також теза про необхідність їх об'єднання в рамках Ібероамериканського співтовариства націй.

Важливу роль у просуванні ідей Іспаніадад та зміцненню ібероамериканської солідарності належить створеному у 1991 році Інституту Сервантеса. Він докладає цілеспрямованих зусиль щодо поширення іспанської мови та культури (відділення Інституту Сервантеса відкриті в 42 країнах на чотирьох континентах). Ще однією сполучною ланкою ібероамериканської інтеграції можна вважати іспанський Інститут ібероамериканського співробітництва, який має широку мережу своїх центрів і бібліотек у всій Латинській Америці. Помітною є також роль Королівської академії іспанської мови, яка теж має відділення у всіх латиноамериканських країнах.

¹⁵ Семенов С. Ибероамериканская и восточноевропейская общности как пограничные культуры // *Общественные науки и современность* / С. Семенов. – 1994. – № 2. – С. 166, 169.

Тоді ж, у 1991 р., починається процес становлення Ібероамериканського співтовариства націй як міжнародного об'єднання країн Латинської Америки і їх колишніх метрополій – Іспанії і Португалії. Це співтовариство нині об'єднує 24 країни і понад 600 млн. іспано- і португаломовних громадян. Основні принципи: історична і культурна схожість і багатство нашого плюралістичного вираження об'єднатися навколо спільної мети розвитку ідеалів співтовариства Латинської Америки на основі діалогу, співпраці і солідарності; стосунки на основі демократії, повага прав людини, основних свобод; орієнтація на принципи суверенітету, цілісності території і невтручання у внутрішні справи кожного та ін.

У його рамках проводяться щорічні саміти, на яких виробляються загальні політичні принципи демократичного характеру, дається імпульс розробці конкретних програм взаємодії. Перший ібероамериканський саміт відбувся в мексиканському місті Гвадалахара 18-19 липня 1991 р. Він був скликаний з ініціативи Мексики за активної підтримки Іспанії. Мехіко і Мадрид висунули ідею зміцнення історичної взаємодії ібероамериканських народів за допомогою особливого політичного форуму, що дозволяє на найвищому рівні в режимі прямого спілкування обговорювати актуальні проблеми розвитку країн-учасниць і виробляти єдину платформу дій. «Ми, глави держав і урядів Ібероамерики, домовилися проводити консультації, розширювати співробітництво і нарощувати взаємообмін з тим, щоб проводити узгоджену політику, що дозволяє оптимально використовувати ті переваги, які нам дає належність до даного співтовариства», – констатувалося у підсумковій «Декларації Гвадалахари»¹⁶.

На П'ятому саміті у Барилоче (Аргентина, 1995 р.) країни співтовариства заснували постійну систему співпраці, націлену на здійснення спільних програм в галузі науки і техніки, освіти, проблем мегаполісів, підтримки індіанських народностей та ін.

Порядок денний самітів постійно розширювався, включаючи практично увесь спектр проблем сучасних міжнародних відносин. Нині вони є єдиним форумом, на якому може відбуватися діалог між ібероамериканськими країнами на найвищому рівні. Регулярне проведення самітів стало провідним компонентом нової для іберійських і (особливо) латиноамериканських країн дипломатич-

¹⁶ Declaración de Guadalajara [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.cumbresiberoamericanas.com>

ної практики, що отримала найменування «багатостороння президентська дипломатія». Ці зустрічі відбуваються паралельно з процесами латиноамериканської інтеграції і сприяють зміцненню іміджу країн, які в них беруть участь. Особливістю ібероамериканських форумів стала участь в них Куби.

На VIII саміті в Порту (1998 р.) вдалося досягти принципової згоди щодо створення Секретаріату ібероамериканського співробітництва (СІС), якому ставилося в обов'язок грати роль сполучної ланки між численними політичними, економічними і гуманітарними акторами на величезному трансатлантичному просторі. Розпочавши свою діяльність в 2000 р. зі штаб-квартирою в Мадриді, СІС, не дивлячись на досить скромний бюджет (близько 2 млн євро на рік) і невеликий штат співробітників, у цілому впорався з поставленим завданням.

Поряд із Секретаріатом в рамках ІСН діє низка спеціалізованих установ, таких як Ібероамериканська організація молоді, Конференція міністрів юстиції, Секретаріат ібероамериканських країн з питань освіти, науки і культури, Ібероамериканська організація соціального забезпечення.

Згодом виявилось необхідним розширити функції СІС і підвищити його статус, наділивши додатковими оперативними можливостями. З огляду на це, 20 листопада 2004 XIV саміт в Сан-Хосе (Коста-Ріка) СІС був реорганізований у Генеральний Ібероамериканський Секретаріат як «постійний орган, покликаний надавати інституційну, технічну та адміністративну допомогу ібероамериканській конференції»¹⁷. За всіма напрямками своєї діяльності ГІС був покликаний здійснювати різноманітні заходи, що сприяють не тільки поглибленню співробітництва між державами-членами, а й вироблення загальних орієнтирів у створенні нової архітектури міжнародних зв'язків.

ГІС став своєрідним рупором ібероамериканських конференцій, органом, що координує політику ІСН і представляє його інтереси на міжнародних форумах. У порівнянні з СІС новий Секретаріат отримав значно більший бюджет (на перший рік – 5,7 млн євро) і розширений штат співробітників.

А на XX саміті 2010 року в м. Мар-де-Плата (Аргентина) було створено новий координаційний орган – Рада ібероамериканських організацій. Він покликаний координувати роботу Генерального

¹⁷ Estatuto de la Secretaría General Iberoamericana. – Madrid, 2004.

ібероамериканського секретаріату і спеціалізованих установ ІСН. На цьому саміті відбулося розширення функціональної сфери співтовариства, посилилася політична складова. Але в той же час проявилось розмежування ібероамериканських країн, з виникненням всередині спільноти угруповань з різними геополітичними уподобаннями. Ця обставина може стати міною сповільненої дії, перешкодити перетворенню ІСН в один з полюсів нового світопорядку.

Вперше за всю історію ІСН в Мар-дель-Платі був прийнятий «чисто політичний» документ: «Спеціальна декларація про захист демократії та конституційного порядку в Ібероамериці». Приводом для ухвалення цієї декларації став державний переворот 2009 р. в Гондурасі і відсторонення від влади президента Мануеля Селайї. Документ передбачав можливість припинення участі в самітах ІСН тих країн, де в результаті насильницьких дій порушувався конституційний порядок.

Відзначається тенденція до поступового поширення іспанцями, в контексті ібероамериканської співпраці, окремих елементів досвіду інтеграції, накопиченого у рамках Європейського Союзу, тобто Іспанію слід розглядати як найбільш активного провідника ідей Євросоюзу з питань зміцнення політичної співпраці і соціально-економічного розвитку в цьому регіоні.

Сучасна Іспанія позиціонує себе як «середню державу, що займає особливе стратегічне становище в багатополлярному світі». Іспанія прагне економічно прив'язати до себе Латинську Америку і намагається відігравати роль політичного форпосту ЄС в регіоні. Виступаючи 11 травня 2009 р. в мадридському Будинку Америки, Х.Л. Родрігес Сапатеро закликав країни Латинської Америки спільно з Іспанією інтенсифікувати процес формування Ібероамериканського співтовариства націй і спільними зусиллями протистояти глобальній кризі і забезпечувати виконання завдань стало-го розвитку¹⁸.

Показово, що в державах Латинської Америки в 1993–2007 рр. інвестиції іспанських підприємств досягли значної суми

¹⁸ Яковлев П. «Доктрина Сапатеро» – квинтэссенция внешней политики Мадрида / П. Яковлев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.org/oikumena/europe/doktrina_sapatero_kvintessencija_vneshnej_politiki_madrida_2010-01-16.htm

в 130 млрд. євро¹⁹. В напруженій атмосфері глобальної кризи відносини з Латинською Америкою набули додаткової значимості (експерти заговорили про регіон як про «рятувальний круг» для іспанської економіки). Але виникли й ускладнення: в контексті так званого «лівого повороту» в Латинській Америці окремі іспанські активи опинилися націоналізованими в деяких країнах. Причому постраждали найбільші. Наприклад, у Венесуелі була націоналізована філія «Сантандера», що був третім за значенням місцевим фінансовим інститутом. При цьому розмір компенсації (1050 млн. дол.) далеко не відповідав претензіям менеджерів банку – 1800 млн. доларів. В результаті виникла загроза втрати Іспанією своїх позицій по іншій бік Атлантики.

В цьому сенсі перешкодою для подальшого розвитку ібероамериканської інтеграції може стати протиріччя між атлантизмом і ібероамериканізмом у зовнішній політиці Іспанії та Португалії, яке дотепер неможливо було подолати. Іншою складною проблемою: є поєднання ібероамериканської орієнтації із європейською. Поки що, незважаючи на тиск з боку північноєвропейських країн, Іспанія зберігає пільги для громадян своїх колишніх колоній: їм потрібно прожити в Іспанії два роки перед отриманням громадянства, а не десять років, як іншим іноземцям. Залишаються в силі і багато договорів про подвійне громадянство. Дві іберійські країни прагнуть відігравати роль своєрідного «мосту» між Європою і Латинською Америкою, але це залишає відкритим питання про перспективи ібероамериканської інтеграції.

Список використаних джерел і літератури:

1. Пономарева Л.В. Идеи Евразийцев и доктрина «испанидад» Рамиро де Маэсту // Культурное наследие российской эмиграции: 1917–1940. В двух книгах. Книга первая / Под общей ред. акад. Е.П.Чельшева и проф. Д.М.Шаховского / Л.В. Пономарева. – М., 1994. – С. 116-123.

2. Семенов С. Ибероамериканская и восточноевразийская общности как пограничные культуры // Общественные науки и современность / С. Семенов. – 1994. – № 2. – С.159-169.

3. Яковлев П. «Доктрина Сапатеро» – квинтэссенция внешней политики Мадрида / П. Яковлев [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.perspektivy.org/oikumena/europe/doktrina_sapatero_kvintessencija_vneshnej_politiki_madrida_2010-01-16.htm

4. ABC. – Madrid, 18.11.2007.

¹⁹ ABC. – Madrid, 18.11.2007.

5. Declaración de Guadalajara [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.cumbresiberoamericanas.com>
6. Estatuto de la Secretaría General Iberoamericana. – Madrid, 2004.
7. La hispanidad triunfa sobre el neo-cristianismo francés / Región Oviedo, 12.08.1939 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.filosofia.org/hem/dep/reg/9390812.htm>
8. Maeztu R., de. Autobiografía / R. de Maeztu. – Madrid, 1962.
9. Maeztu R., de. Liquidación de la Monarquía parlamentaria / R. de Maeztu. – Madrid, 1957.
10. Maeztu R., de. Obra / R. de Maeztu. – Madrid, 1974.
11. Maeztu R., de. La Hispanidad / R. de Maeztu // Acción Española. – Madrid, 15 de diciembre de 1931. – T. I. – №1. – P. 8-16.
12. Menéndez y Pelayo M. Historia de los heterodoxos españoles / y Pelayo M. Menéndez. – Buenos Aires, 1945. – T. 4.
13. Nieto R. Historia de la literatura española (y IV) Desde el 98 a nuestros días / Ramón Nieto. – Madrid: Acento Editorial, 2001.
14. Unamuno M., de. Hispanidad / M. de Unamuno // Síntesis. – Buenos Aires, noviembre 1927.
15. Vizcarra Z., de. Origen del nombre, concepto y fiesta de la hispanidad / Z. de Vizcarra [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.plataforma2003.org/sobre_ja/28_sja.htm